

פתיחה

בפרשת השבוע מספרת התורה, על יעקב שקורא לבניו כדי להודיעם את אשר יקרה עימם באחרית הימים. כפי שמספרת התורה, על אף שיעקב גילה להם מהעתיד לקרות (לפחות על פי פירוש אונקלוס), לא גילה להם את אחרית הימים. בטעם הדבר כותבת הגמרא במסכת פסחים (נו ע"א), שהקב"ה מנע ממנו דבר זה:

"אמר רבי שמעון בן לקיש: ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם. ביקש יעקב לגלות לבניו קץ הימין, ונסתלקה ממנו שכנה. אמר: שמא חס ושלום יש במיתתי פסול, כאברהם שיצא ממנו ישמעאל, ואבי יצחק שיצא ממנו עשו? אמרו לו בניו: שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד."

בעקבות יעקב ממנו נמנע לגלות את הקץ, נעסוק השבוע במחלוקת התנאים האם אכן אסור לגלות את הקץ. כפי שנראה, הדעה המקובלת להלכה היא דעת האוסרים (או הנמנעים), ומשום כך נראה מדוע למרות האיסור, במהלך השנים רבים מהפוסקים, וביניהם הרס"ג, הרמב"ם והרמב"ן, בכל זאת חישבו את הקץ (ועיין הערה¹).

חישוב הקץ

האם מותר לחשב את הקץ? בדברי הגמרא במסכת סנהדרין (צז ע"ב) מובאת מחלוקת תנאים ואמוראים בעניין:

א. אי אפשר: לדעת רב, אין כלל אפשרות לחשב את הקץ, מכיוון שהגאולה תלויה בדברים רבים שאי אפשר לחשבם, כמו למשל שעם ישראל יחזור בתשובה, במעשים הטובים שיעשו, שיוסרו הדיינים ששופטים שלא כצדק וכדומה. כך סובר גם רב שמואל בשם רב יהודה שנקט, שאם אדם אומר לך מתי הקץ מגיע - אל תאמין לו, כי הדבר הגלוי לקב"ה בלבד.

ב. בעיית: דעה חולקת מובאת בשם רבי יוחנן שסבר, שאמנם מעיקר הדין אפשר לחשב את הקץ, אך רבים הסיכונים הכרוכים בכך - ותיפח עצמותם של מחשבי הקיצין. בהמשך נראה מספר טעמים מדוע נאסר לחשב את הקץ, אך לדעת רבי יוחנן הסיבה לכך היא שבמקרה של טעות בחשבון יתיאש עם ישראל לחכות למשיח שיבוא, ובלשון הרמב"ם (מלכים יב, ב):

"ועל כל פנים אין סדור הויית דברים אלו ולא דקדוקיהן עיקר בדת, ולעולם לא יתעסק אדם בדברי ההגדות, ולא יאריך במדרשות האמורים בעניינים אלו וכיוצא בהן, ולא ישימם עיקר, שאין מביאין לא לידי יראה ולא לידי אהבה, וכן לא יחשב הקצין, אמרו חכמים תפח רוחם של מחשבי הקצים, אלא יחכה ויאמין בכלל הדבר כמו שבארנו."

ראייה לפסק זה, מביא רבא מדברי הגמרא במסכת מגילה (יב ע"א) הדנה בחישוב הקץ של אחשוורוש ודניאל. הגמרא כותבת, שהסיבה שאחשוורוש הוציא את כלי המקדש וביזה אותם הייתה, שהוא חישב את סיום שבעים שנות הגלות בצורה מוטעת, ומשום כך חשב שעם ישראל לא ייגאל יותר. גם דניאל טעה בחשבון זה, ולכן התבונן בספרים לראות היכן טעה.

ג. אפשר: דעה שלישית בפוסקים סוברת שאפשר לחשב את הקץ, ואף עשו כך למעשה. למשל כפי שראינו בפתיחה, יעקב אבינו רצה לספר לבניו על אחרית הימים, ורק בגלל שהקב"ה מנע ממנו לא סיפר. גם הגמרא במסכת סנהדרין שראינו לעיל, מביאה מספר דעות של תנאים ואמוראים שחישבו את הקץ, וביניהם רבי עקיבא ורבי שמלאי.

חישוב במהלך הדורות

להלכה **האברבנאל** (מעייני הישועה, מעיין א', תמר ב') סבר, שהאיסור לחשב את הקץ נאמר רק במקרה בו מחשבים אותו על פי הכוכבים והמזלות, אבל כאשר מחשבים את הקץ באמצעות דברי חז"ל - אין בכך איסור וכפי שעשו רבים. אדרבה הוסיף האברבנאל, יש בכך מעלה בכך שמצפים לבוא המשיח, ולכן רבים מהאמוראים שאלו את אליהו מתי יבוא המשיח.

אמנם כפי שראינו, הרמב"ם פסק שאין לחשב את הקץ בכל עניין, וכן נקטו להלכה שאר הראשונים. ולמרות זאת במהלך הדורות, רבים בכל זאת חישבו כגון הרס"ג כתב את דעתו בספרו אמונות ודעות (מאמר ח'), הרמב"ם באגרת תימן (עמ' קמב - ג) והרמב"ן בספר הויכוח (היום השני). בטעם הדבר שהרשו לעצמם לחשב, העלו מספר אפשרויות שתלויות בטעם האיסור:

א. הרמב"ן (ספר הגאולה עמ' כט) הסביר, שאסור לחשב את זמן הקץ, מכיוון שייתכן והוא יגיע זמן רב לאחר מכן - דבר שיגרום ייאוש לעם ישראל במהלך הגלות, שהתנחמו בכך שהמשיח יכול לבוא כל רגע, וכן הסביר הר"ן (דרוש חמישי). מאותה סיבה הרשה לעצמו הרמב"ן לחשב את הקץ, כי סבר שהזמן שיעבור מזמנו עד שיבוא הקץ קצר, ובלשונו:

"ואומר כי הכוונה בזה ממה שאמרנו, כי מהם ז"ל שידועים אריכות הקץ אחריהם כמו שאמרו לרבי עקיבא יעלו עשבים על לחייך ועדיין בן דוד אינו בא, ואינם רוצים שיתגלה הדבר להמון פן יהיה רפיון בחלישות תקוותם. ועכשיו בטלו ממנו הטענות הללו ממה שאנחנו באחרית הימים, ולכן אין מגרעת באמרנו גם אנחנו דעתנו בעניין הזה."

ב. הרמב"ם (שם) הסביר, שחישוב הקץ ופרסומו גורם לגויים שבסביבת עם ישראל לפגוע בהם (ללא אפשרות אמיתית להתגונן), ואף הביא מספר דוגמאות לכך. בתחילת מלכות קם אדם בעבר הנהר וטען שהוא המשיח, ובגללו קרו לישראל צרות, וכן קרה בפאס, בארצות ספרד במדינה קורדובה, וכן בצרפת, שם עמד אדם שטען שהוא נביא והרגו אותו יחד עם יהודים נוספים.

ג. אפשרות נוספת (דומה לקודמת) להסביר מדוע אסור לחשב את הקץ, סבר הרמב"ם כסיבה מרכזית (וכך הסביר גם את דעת הרס"ג שחישב את הקץ) היא דברי רבי יוחנן לעיל - אי אפשר לדעת מתי הקץ, ודבר זה גורם לבלבול ולספקות בעם. משום כך כתב הרמב"ם, שבמקרה בו עם ישראל עיף מצרות הגלות ורוצים לעודדו - מותר לומר שהקץ קרוב, למרות האיסור שכתבו חז"ל.

¹ יש להעיר שחישוב הקץ אינו תופעה שקיימת רק ביהדות. למשל בהגות הנוצרית מוזכר יום 'הארמגדון', בו ייחרב העולם ורק מאמניו של אותו האיש יישארו בחיים. על פי הבוהיזם לעומת זאת מובא בסוטה פיטאקה (שיחות שניהל הבודהה עם תלמידיו), שלאחר שרוע ודברים לא מוסריים יתפשטו בעולם, יבוא יום בו יקום בודהה חדש ששמו מאיטריה, ויקים תורה חדשה שתנער את העולם מהחומריות והזיזוף.

למעשה כפי שראינו במהלך הדורות - תחזיותיהם לא התגשמו (כולל הרמב"ן, שסבר שמותר לחשב את הקץ כי הוא קרוב). מאותה סיבה פסק **הרב וואזנר** (שבט הלוי י' א) שאין להזכיר בלוח השנה שהוציאו לקראת שנת תש"ס שזאת תהיה שנת גאולה כי כך פלטה קולמוסם של 'כמה גדולי וצדיקי הדורות', מכיוון שאין לדעת האם אכן זו תהיה שנת גאולה, ואין לאכזב את ההמונים, ובלשונו:

"שאל כבודו אם להזכיר בפתיחה ללוח שנת תש"ס מענין זמן ביאת משיח צדקינו שרמזו כמה ספרים הקדושים על שנה זו. כבוד ידידי, אין לנו עסק בנסתרות, וביאת משיח צדקינו הוא עלום ומכוסה, ואם כמה וכמה גדולי וצדיקי הדורות פלט פיהם או קולמסם הקדוש רמז ורמזים על זמן ביאת משיח צדקינו היה זה מרוב אמונה ומרוב תקוה להתגלות כבוד ה', אבל ידוע שבמשך הדורות ובפרט בשנת ת"ח גרם זה לאכזבה ורפיון."

כיצד טעו הרס"ג, הרמב"ם והרמב"ן בעניין חישוב הקץ? סיבה פשוטה לכך היא, שגם חכמים יכולים לטעות (וכפי שראינו בדף לפרשת בהעלותך שנה א' בעניין אכילת דג ובשר), ולמעשה כך כותבת הגמרא במסכת מגילה בפירוש לגבי דניאל, שטעה בחישוב. למרות זאת, חלק מהפוסקים סברו שחכמים אינם יכולים לטעות, והעלו מספר אפשרויות מדוע כך קרה:

אפשרות ראשונה הציעו המפרשים וביניהם **הרב חיים ישעיה הכהן** (קץ הפלאות פרק ב), שלמעשה ישנם מספר שעות רצון בשמים שבזמניהם יכולה לבוא הגאולה. כך שבאמת אין טעות בחישוב הזמנים של הרמב"ם והרמב"ן, ובאמת היה מדובר בשנה שיכלה להיות שנת גאולה, אלא שבגלל שעם ישראל לא היו ראוי או מסיבות אחרות לא זכו.

לא זו בלבד, **הצמח צדק** (תורת השלום עמ' 237) סבר, שעל אף שבשנים אלו לא אירעה הגאולה, מכל מקום אירועים משמעותיים בכל זאת קרו, וכששאלו אותו מדוע לא אירעה הגאולה בשנת תר"ג עליה נאמר שהיא שנת גאולה השיב, שבאותה שנה הודפס הספר ליקוטי תורה של האדמו"ר הזקן, והאיר מאור הגאולה.

אפשרות שנייה ליישב **כתב האדמו"ר מקמארנה** (בראשית עמ' לז) שכתב, שאותם עיתי גאולה היו אכן עיתי גאולה לאותו צדיק. לכל צדיק יש לו תפקיד בשבילו ירד לעולם, ובשנים שכתבו שהן שני גאולה השלימו את תפקידם. אותם צדיקים קיוו, שכאשר הם יסיימו את תפקידם גם גאולת העולם תגיע. הקושי בפירוש זה (וגם בקודם) הוא שלא כך משמע מדברי הראשונים שדנו בעניין זה.

החובה לחכות

כפי שעולה מדברי הראשונים לעיל, הסיבה שדחקה אותם לחשב את הקץ למרות איסור חז"ל הייתה הצפייה לישועה בעקבות צרות הגלות. הרמב"ם, בגלל שתפס שהדעות אותן האדם משיג את האלוקים הן החשובות ביותר ומביאות אותו לעולם הבא (עין בדף לפרשת נשא שנה ב'), חידש דבר שלא היה לפניו - שלושה עשר עיקרי אמונה, שהכופר בהם אין לו חלק לעולם הבא.

א. בעיקר השנים עשר (הקדמה לפרק חלק) טען הרמב"ם, שחובה להאמין בימות המשיח ואף לחכות לבואו בכל יום וזו אמונה יסודית, שהכופר בה אין לו חלק לעולם הבא. מהיכן למד הרמב"ם שיש חובה לחכות בכל יום? **הר"ן** (ד"ה צפית לישועה) למד דין זה מהגמרא במסכת שבת (לא ע"א) הכותבת שכאשר אדם נפטר, שואלים אותו האם חיכה לישועה, והכוונה לישועה בחייו:

כפי שהעיר בשו"ת **בני בנים** (ג, יא) ובכך חלק על **הרב משה פיינשטיין**, כאשר הרמב"ם כותב שצריך להאמין שהמשיח יבוא בכל יום - אין כוונתו לכל יום ממש, שהרי הגמרא כותבת שבשבתות וימים טוב המשיח לא יכול להגיע, וכן הרמב"ם חישב את הקץ, ומשמע שלא האמין שיבוא באותו יום, אלא הכוונה שיש לצפות שיבוא בכל יום גם אם בפועל לא יכול לבוא, ובלשונו:

"לחכות למשיח אין פירושו להאמין שהוא עומד לבוא כל רגע, שהרי חז"ל הרבו לדרוש שאליו הנביא ומשיח בן דוד לא יבוא בערב בשבת, וערב יום טוב, ושישראל ייגאלו דווקא בניסן, אלא לחכות לביאתו פירוש לא להשלים עם היעדרו, אלא לעולם להצטער שהמשיח לא בא וכמו שפירש רש"י במסכת סנהדרין."

ב. **העיקרים** חלק על הרמב"ם וסבר, שאין להכניס את החובה להאמין במשיח כאמונה יסודית. בטעם הדבר נימק, שהגמרא בסנהדרין (צט ע"א) מביאה בשמו של רבי הלל, שהמשיח לא יבוא יותר כי הוא נאכל בימי חזקיה. כאשר רב יוסף דוחה את דבריו, הוא לא מגיב בחריפות כפי שהיה מצופה שגיב למי שיוצא נגד דבר כל כך עקרוני, אלא הגיב רק בלשון 'שרא לי מריה'².

לשיטתו יש שלושה עיקרים הכוללים רק את מציאות ה', השגחה המתבטאת בשכר ועונש, ותורה מהשמיים. מעין ראייה לדבריו הביא מתפילת ראש השנה אותה תיקנו אנשי כנסת הגדולה, בה לטענתו מופיעים שלושת העיקרים. ברכת מלכויות כנגד מציאות ה', ברכת זיכרונות כנגד השכר והעונש, ושופרות כנגד העיקר השלישי שהוא תורה מהשמיים.

השלכות הלכתיות

למעשה כפי שכתב החתם סופר והביא הרמב"ם, לא פוסקים כדעת רבי הלל שהמשיח נאכל ולא יבוא יותר, ועל אף שבלתי אפשרי להכריע הלכה בעניינים מציאותיים (מכיוון שאם המשיח אכן נאכל ולא יבוא, לא יעזור שכל חכמי התלמוד יגידו שהוא יבוא, אם בפועל הוא לא קיים), מכל מקום לקביעה זו ישנה מספר השלכות הלכתיות:

הגמרא במסכת שבת כותבת, שאם אדם נודר שלא ישתה יין ביום שבו בן דוד יבוא, אסור לו לשתות בכל יום של ימות השבוע (למעט ימי שישי, שבתות וימים טובים) - לדעת רבי הלל לעומת זאת אין בכך בעיה. כמו כן, כפי שראינו לעיל לדעת הרמב"ם הכופר בביאת המשיח ובצפייה לבואו אינו חלק מעם ישראל.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...

² יש להעיר שרש"י פירש, שאין כוונת רבי הלל שלא תבוא כלל הגאולה, אלא שבמקום שתבוא על ידי משיח בשר ודם היא תבוא על ידי הקב"ה. בהנחה שהרמב"ם פירש כך, גם אפשר להסביר מדוע לא תקף אותו רב יוסף בחריפות על דעתו (ובכך ליישב את קושיית העיקרים), מכיוון שהוא לא כופר לגמרי בביאת הגאולה, אלא רק באופן הגעתה.

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com